

IN MEMORIAM

Odlazak jedne od najznačajnijih povjesničarki njemačkog govornog područja – Brigitte Hamann (1940.-2016.)

Nakon duge i teške bolesti, u listopadu 2016. godine u Beču je preminula Brigitte Hamann. Povjesničarima 19. stoljeća i naročito Habsburške Monarhije, ali i svima koji su se iz ovih ili onih razloga zainteresirali za povijest obitelji Habsburg, ime Brigitte Hamann bit će zasigurno poznato. Radi se o autorici koja je desetljećima kroz različite projekte, knjige, novinske članke, intervjue, dokumentarne i igrane filmove radila na izučavanju 19. stoljeća kroz ključne osobe, događaje i mjesta događanja iz perspektive povijesti Dunavske Monarhije. Činila je to na sebi svojstven način, uvijek okrenut prema svima koji su zainteresirani za tu temu, ali uz visoko postavljena stručna mjerila.

Rodila se kao Brigitte Deitert u Essenu 1940. godine. Djetinjstvo i mladost joj je obilježio rat – prva sjećanja veže uz zračne napade, krikove ranjenika, smrt, uništenje – i nedostatak muškaraca koji su bili na frontu. Tijekom velikog bombardiranja Essena 1944. preživjela je lakše ozljede. Pohađala je augustinsku samostansku školu, a istovremeno je roditeljima pomagala u obiteljskoj trgovini.¹ Germanistiku i povijest studirala je isprva na Sveučilištu u Münsteru, posebno se posvećujući studiju srednjovjekovnog njemačkog jezika. Potom je 1961. godine na dva semestra posjetila Beč. Privukao ju je bogati kulturni život grada, naročito glazbeni – u nekoliko je navrata sama priznala kako je u Beč došla samo zbog Herberta von Karajana, direktora Bečke državne opere.² Iako je u Münsteru već osjetila važnost povijesti, naročito gotike, Beč je grad koji je Brigitte Hamann usmjerio prema povijesti. Slušala je različita predavanja – kod Heinricha Benedikta i drugih – upoznavajući se s nešto drugačijim, opuštenijim i duhovitijim pristupom povijesti.³

Neko vrijeme radila je kao nastavnica u školi. Početkom 1960-ih godina radi u Münsteru i rodnom Essenu kao izvjestiteljica za Njemačku novinsku agenciju (DPA) i kao redaktorica regionalnih novina *Neue Ruhr Zeitung*. Radeći kao novinarka, rano se naučila formulirati misli u jasne i jezgrovite rečenice. Godine 1965. udala se za austrijskog povjesničara Günthera Hamanna (1924.-1994.) i njenog nekadašnjeg profesora, koji je predavao na Institutu za povijest pri Sveučilištu u Beču, a ponajviše se bavio geografskim otkrićima, poviješću znanosti i poviješću kartografije. Brigitte Hamann u Beču radi kao privatna asistentica svog supruga – čita suprugove tekstove i odlazi za njega u arhiv. Godine 1965. prihvaća austrijsko državljanstvo te stalno pokušava prijeći u znanstvenu djelatnost – što joj je žurnalistička karijera izuzetno otežala.⁴ Kao majka troje djece i kućanica, neko je vrijeme mislila da će morati odustati od znanstveno-istraživačkog rada. Ipak, 1978. godine stječe doktorat na Sveučilištu u Beču. Tema njene disertacije bila je biografija carevića Rudolfa, austrijskog prijestolonasljednika koji se 1889. godine zajedno sa svojom ljubavnicom tragično ubio. Presudili su praktični razlozi – zbog djece nije mogla putovati pa se odlučila na temu iz povijesti Habsburgovaca, za što je imala sve potrebne arhive upravo u Beču. U to vrijeme tema se još mogla smatrati izrazito kontroverznom. Nije prošlo mnogo od monarhističkih demonstracija koje su se u Beču i Austriji odvijale zbog televizijskog prikazivanja polugolog Franje

1 Radijska emisija Menschenbilder – die Sendung vom geglückten Leben – Mythos und Wirklichkeit, epizoda „Die Historikerin Brigitte Hamann“, dostupno na: *Österreichische Mediathek* (<http://www.oesterreich-am-wort.at/>).

2 Brigitte Hamann, *Österreich. Ein historisches Portrait* (München: C. H. Beck, 2009.), 12.

3 Radijska emisija Menschenbilder.

4 „Populäre Historikerin Brigitte Hamann ist tot“, *Der Spiegel-Online* (2016.), dostupno na: <http://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/historikerin-brigitte-hamann-ist-tot-a-1115226.html>.

Josipa u noćnoj odori u seriji *Radetzky* ili karikatura starog cara koje su uzburkale javnost.⁵ I misterij samoubojstva Rudolfa, koji je u međuraću poslužio za čitav niz romana i filmova, i u poslijeratno se vrijeme smatrao izuzetno kontroverznom temom. Dapače, po mnogočemu su ta vremena bila i konzervativnija. Film *Mayerling* s Catherine Deneuve (Mary Vetsera) i Omarom Sharifom (Rudolf), koji je 1968. godine obišao svjetske kinematografe, označavao je vrhunac popularnosti priče o mladom i tragičnom careviću koja godinama potom nije jenjavala. Brigitte Hamann se istraživačke teme prihvatila studiozno te sustavno obradila životopis Rudolfa ne bježeći od ikakvih kontroverzi ili nejasnoća. Disertaciju od preko tisuću stranica iste je 1978. godine upola skratila i priredila za objavu. Izdavači su međutim isprva oklijevali. Konačno je ipak uspjela postići dogovor s jednom izdavačkom kućom koja se pokazala spremnom objaviti neromansirani, analitički životopis carevića Rudolfa koji ga je portretirao kao značajnog mladog i liberalno orijentiranog intelektualca ispred svog vremena. Interes javnosti bio je izuzetan, uslijedili su intervjui, povoljne novinske kritike, odlična prodaja biografije *Rudolf, Kronprinz und Rebell* („Rudolf, carević i pobunjenik“) koja je omogućila različita nova izdanja u budućnosti.

Brigitte Hamann od tada je radila kao slobodna povjesničarka. Tijekom karijere će svoje interese prema povijesti Austrije 19. i 20. stoljeća širiti, ali nikada neće napustiti temu životopisa prijestolonasljednika Rudolfa. Sudjelovat će u produkciji čak dva igrana filma: za prvi, austrijsko-mađarsko-njemački film *Der Kronprinz* („Carević“, 1989.), sudjeluje i kao scenaristica, dok će pri snimanju drugog televizijskog filma *Kronprinz Rudolfs letzte Liebe* („Posljednja ljubav carević Rudolfa“, 2006.) obnašati ulogu povijesnog konzultanta. Filmovi su prepuni otkrića, sitnih detalja, situacija ili konteksta o kojima je Hamann pisala u svojim knjigama, ostavivši tako izuzetno dubok trag. Osim biografije Rudolfa, početkom 1980-ih godina Hamann objavljuje i studije o životu carice Elizabete (Sisi). Radeći za doktorsku disertaciju, Hamann je naišla na posve nove izvore. Otkrila je 600 stranica dnevnika Elizabete koji je sačuvan u Bernu u Švicarskoj te dnevnik Maksimilijana Meksičkog, brojna druga pisma i vrela koja su je usmjerila prema povijesti Habsburgovaca. Tako 1981. godine izlazi još jedna uspješnica, knjiga *Elisabeth, Kaiserin wider Willen* („Elizabeta, carica protiv volje“) u kojoj se detaljno razlaže život carice Elizabete, njen mentalni profil, psihološko stanje koje je uzrokovalo velike nemire u odnosu s njezinim mužem, Franjom Josipom, ali i druge okolnosti koje su prouzrokovale alijenaciju Elizabete od Beča i dvora. Njezine biografije Elizabete i Rudolfa na taj način čitatelju pružaju izuzetno kompleksan uvid u probleme i mentalitete visokog dvorskog života 19. stoljeća, političke intrige, društvene odnose, percepcije javnosti i duboko osobno psihološko stanje pojedinaca u vladajućoj obitelji Habsburg, budući da je Hamann konzultirala brojne izvore kao što su osobna pisma, memoarska građa i druge privatne bilješke. Uspjela se odmaknuti od dominantno romantiziranih slika carice Elizabete i carevića Rudolfa koje su preko kičasto-šarenih filmova i popularnih biografija ušle u svojevrsnu kolektivnu percepciju, nudeći znatno realniju, mračniju sliku života pripadnika obitelji Habsburg obilježenih depresijom, nemoći, tugom, tragedijom i poteškoćama u prihvaćanju života kakav su trebali voditi ili im je bio nametnut. Možda je stoga postojala i skepsa prema čisto znanstvenom životopisu carice Elizabete koja je primjerice u Mađarskoj stekla status kulta. No svaka je sumnja nestala kada je prodaja biografije *Elisabeth, Kaiserin wider Willen* ostvarila nevjerojatnu brojku od preko 100.000 prodanih primjeraka.⁶

5 „Gott erhalte Franz den Kaiser“, *Der Spiegel* 52/1980.

6 „Historikerin Brigitte Hamann gestorben“, *Der Standard* (2016.), dostupno na: <http://derstandard.at/2000045363563/Historikerin-Brigitte-Hamann-gestorben>.

Pristup Brigitte Hamann nije bio samo detaljan i usmjeren na utvrđivanje događaja i činjenica. Pišući uglavnom biografije i portrete, uspijevala je izuzetno uspješno povezati u cjelinu vrlo različite aspekte. Tako njezine biografije, kao uostalom i svi dobri životopisi, integriraju najrazličitije teme i probleme iz rodne, kulturne, društvene ili neke druge sfere povijesti. Iako se u njenim knjigama može pročitati o kojekakvim „carskim“ tračevima, preljubima, aferama ili misterijima, vrlo rijetko se radi o anegdotalnim prikazima, o pukim opisima. Poezija carice Elizabete služi joj za njezin psihološki profil i duševno stanje, a ljepota i frizura carice za kult tijela i odnos prema tijelu u 19. stoljeću. Primjeri su to nekih tema kojima se Brigitte Hamann detaljnije posvetila u biografiji o carici Elizabeti, ne obilježavajući pritom poglavljima nekim danas možda uobičajenim konceptijskim oznakama ili metodološkim postavkama, a ne želeći isto tako pretjerano pobjeći od cjeline, od sinteze.

Godine 1988. Hamann je sastavila vrlo popularni te široko korišteni leksikon obitelji Habsburg, *Die Habsburger*, koji sadrži ukupno četiri stotine kratkih životopisa članova obitelji, obuhvaćajući razdoblje od Rudolfa Habsburškog (početak 13. stoljeća) do propasti Austro-Ugarske Monarhije u studenom 1918. godine.

Na niz biografija koje su tijekom 1990-ih godina i 2000-ih bilježile brojne prijevode na strane jezike i različita proširena ili skraćena izdanja, nadovezala se sredinom 1990-ih godina knjigom *Hitlers Wien* (1996., više izdanja). Nakon smrti supruga odlučila je obraditi novu kontroverzu – Hitlerovu mladost u Beču i njegov intelektualni portret. Temom se počela baviti već 1970-ih, proučavajući protivnike liberalizma 19. stoljeća – Karla Luegera i Georga von Schönerera.⁷ Ukazujući kroz modernu urbanu biografiju na unutrašnju političku i društvenu dinamiku Beča na prijelazu stoljeća, Hamann je nastojala obuhvatiti ne samo do tada već dosta dobro poznatu sliku proslavljenog Beča umjetničkih i intelektualnih korifeja, Freuda, Mahlera, Schönberga, Klimta, Loosa i drugih, već i političkog rezona koji je omogućio stvaranje ideja budućeg diktatora Hitlera. I ta je knjiga prošla vrlo povoljno u stručnim kritikama. Prihvatili su je i hvalili istaknuti stručnjaci: od njemačkog specijalista za 20. stoljeće Hansa Mommsena koji će je u predgovoru proglasiti pionirskim djelom, knjigom koja biografiju Hitlera pročišćuje od raznih legendi i nejasnoća te ključnim djelom za razumijevanje nastanka nacionalsocijalizma, zatim stručnjaka za povijest Austrije Stevena Bellera, austrijskog povjesničara Lutza Musnera koji se bavi Bečom na prijelazu stoljeća, pa sve do izuzetno kontroverznog engleskog povjesničara, osporavatelja Holokausta, Davida Irvinga.

Kao povjesničarka je Brigitte Hamann prvenstveno vidjela zadatak u borbi s mitovima i legendama, nadovezujući se na Rankeovu misao – „što se doista dogodilo“. To ju je zanimalo. Pritom je temama pristupala s potrebnom odgovornošću i razumijevanjem. Uvažavala je raniju historiografiju, dobro ju poznavala i uvijek nanovo proučavala, ali je čvrsto ostajala pri stavu da svaka generacija povjesničara ima nešto novo za reći, ukazati na nešto drugačije, različito ili suprotno od prijašnjeg mišljenja. Smatrala je da povjesničar ne smije suditi, da mora samo istraživati, tražiti razloge, pronalaziti političke, gospodarske ili društvene razloge te naći odgovore na važna pitanja.⁸ To što je radila kao slobodna povjesničarka, bez predavačkih obaveza ili pritiska, često joj je bila prednost, no ponekad i mana. Sama je istaknula jednom prilikom kako su putovanja u razne arhive izvan Beča skupa, a kako su rezultati često teško predvidljivi.⁹ Ipak, smatrala

7 Radijska emisija Menschenbilder.

8 Isto.

9 Isto.

je, važno je bilo ovladati građom, imati pregled na izvorima, nad različitim informacijama, povezivati ih, raditi veze. Tako je nebrojeno puta prepravljala vlastite tekstove, nanovo ih pisala ili dodavala – ne bi li postigla visoku razinu informativnosti, analitičnosti i čitljivosti.

Hamann je također pisala o Wolfgangu Amadeusu Mozartu (različita izdanja), caru Maksimilijanu Meksičkom, Mariji Tereziji (ilustrirana biografija namijenjena mlađem naraštaju), nobelovki Berthi von Suttner, obitelji glazbenika Richarda Wagnera te životu Eduarda Blocha, liječnika Hitlerove majke. O njoj želi da poveže sintezu velikih tema, znanstveno-istraživački rad i popularizaciju ne govori samo spomenuti životopis Marije Terezije za djecu (*Ein Herz und viele Kronen. Das Leben der Kaiserin Maria Theresia*, 1985.) – koji je napisala za svojeg tada dvanaestogodišnjeg sina, već i bogato ilustrirana opća povijest Prvog svjetskog rata (*Der Erste Weltkrieg. Wahrheit und Lüge in Bildern und Texten*, 2004.). Radi se o vrlo zanimljivoj knjizi manjeg formata s oko 350 stranica o različitim temama iz povijesti Velikog rata kroz dokumente, slike, karikature te kratke opise i objašnjenja.

Svoj je interes prema povijesti antisemitizma u Austriji, Hitlerovoj biografiji i usponu nacizma osim kroz znanstveno-publicistički rad pokazivala i brojnim suradnjama na dokumentarno-filmskim projektima. Tako je kao govornik, komentator ili suradnik sudjelovala primjerice u seriji *In Europe* (2007.-2009.) Geerta Maka, epizodi BBC-jevog serijala *Timewatch* (2002.), televizijskom dokumentarnom filmu *Hitler and Stalin: Twin Tyrants* (1999.) te mini-serijalu *Die Deutschen* (2008.) o njemačkoj povijesti.

Brigitte Hamann je dobitnica brojnih nagrada Njemačke, Austrije i grada Beča. Ne bismo vjerojatno pretjerali ako bismo je nazvali jednom od najznačajnijih suvremenih povjesničarki na njemačkom govornom području. U posljednje objavljenoj knjizi, pregledu povijesti Austrije kroz nekoliko tema i osoba (*Österreich. Ein historisches Portrait*, 2009.), popularnom portretu zemlje u kojem je možda izostala njezina inače tako specifična akribičnost i pažnja prema detalju – jer i sama tema nalaže nešto drugačiji pristup i stil – Hamann je pokazala kako se povijest i budućnost povezuju, kako je multinacionalno nasljeđe Habsburške Monarhije ulaskom Austrije i drugih zemalja nasljednica u Europsku Uniju od 1990-ih godina značilo svojevrsno obnavljanje starih jezičnih i kulturnih veza.¹⁰ Kao Njemica koja je Austriju privatno i javno prihvatila kao domovinu, Brigitte Hamann je imala posve jedinstven pogled na povijest i identitet te zemlje. Bila je dovoljno slobodna pisati i govoriti o Austriji ono što se nisu usudili neki od najuglednijih onodobnih stručnjaka. Pisala je znanstveno, utemeljeno na činjenicama i promišljenim analizama, rješavajući kontroverze bez većih unutrašnjih dilema. Pokazivala je međutim i poštovanje i ljubav prema Austriji, odbijajući crno-bijelu perspektivu jedne zemlje. Ulazeći u povijesne kontroverze nedvojbeno je svojoj zemlji pomagala, stvarajući zalag za budućnost koja je malo slobodnija predrasuda, tabua i tereta prošlosti. Stručni i znanstveni rad Brigitte Hamann ukazuje na to koliko je kao povjesničarka bila ispred svog vremena te kako je kao slobodna povjesničarka svoju karijeru postupno gradila na temeljima kritičnosti, preciznosti i inovativnosti, uvijek nastojeći pisati istovremeno i za struku i za širu publiku.

Filip Šimetin Šegvić

10 B. Hamann, *Österreich*, 177-178.